

Refleksje na temat rodziny dysfunkcyjnej w przedszkolu.

Rodziny, które pomyślnie rozwiązują własne problemy i prawidłowo realizują przypisane im funkcje – to rodziny funkcjonalne. Rodziny, które nie potrafią wypełniać swoich funkcji wystarczająco dobrze określa się mianem rodzin dysfunkcyjnych.

Rodzina funkcjonalna – troszczy się o zaspokojenie podstawowych potrzeb, a w miarę rozwoju dziecka – uczy je, jak ma te potrzeby zaspokajać samodzielnie. W rodzinie funkcjonalnej dziecko jest dla rodziców największą wartością. Dzieci odczuwają, że są cenione przez swoich rodziców i fakt ten staje się podstawą ich poczucia własnej wartości. Postawa opiekuńcza rodziców oznacza, że rozpoznają, uznają i szanują prawa dziecka do jego własnego ciała, myśli, uczuć i zachowań. Akceptują fakt, że sami popełniają błędy i wiedzą, że muszą być odpowiedzialni za swoje niewłaściwe postępowanie.

W rodzinach dysfunkcyjnych rodzice nie reagują właściwie na pięć wrodzonych cech dziecka: drogocенność, bezbronność, niedoskonałość, zależność i niedojrzałość. Zamiast dziecko wspierać i ochraniać, ignorują je, albo atakują za to, że jest właśnie takie. Podkreślają tym samym jego mniejszą wartość, niż innych członków rodziny. Rodzice nie uczą dzieci poprawnych zachowań, często sami nie potrafią uznać swojej niedoskonałości.

Synonimem rodziny dysfunkcyjnej jest rodzina problemowa, niewydolna wychowawczo. Dysfunkcyjność rodziny zdaniem J. Izdebskiej „można rozpatrywać w aspekcie trudności w wypełnianiu jej funkcji na rzecz społeczeństwa oraz na rzecz członków rodziny. Rodzina dysfunkcyjna nie wywiązuje się w pełni z obowiązków wobec własnych dzieci, zaniedbuje realizację funkcji lub ten stwarza zagrożenie występowania tego stanu”.

Przyczyn dysfunkcyjności rodziny należy doszukiwać się w dwóch grupach uwarunkowań.

Pierwsza grupa przyczyn związana jest ze zjawiskami makrostruktury społecznej. Należą do nich:

- bezrobocie,
- kryzys gospodarczy państwa,
- niski poziom ekonomiczny społeczeństwa,
- niski poziom kultury pedagogicznej społeczeństwa,
- migracja ludności w społeczeństwie,
- wzrost tolerancji i dewaluacji norm społecznych,
- przenikanie wzorów zachowań, często niekorzystnych.

Do przyczyn dysfunkcyjności tkwiących w środowisku rodzinnym należy zaliczyć:

- niewydolność opiekuńczo-wychowawczą rodziny,
- konflikty w rodzinie,
- alkoholizm jednego bądź obojga rodziców,
- uzależnienie narkotykowe u rodziców,
- niska kultura pedagogiczna rodziców,
- ubóstwo materialne rodziny,
- przestępczość rodziców,
- rozbicie struktury rodzinnej,
- traumatyczna atmosfera życia domowego,
- negatywne postawy rodzicielskie i cechy osobowe rodziców.

Makrospołeczne uwarunkowania, powodujące dysfunkcyjność rodziny, mają bezpośredni bądź pośredni wpływ na jej funkcjonowanie jako mikrostruktury społecznej. Wymienione czynniki zarówno zewnątrzrodzinne, jak i wewnątrzrodzinne kumulują się i tworzą złożony splot przyczyn i zaburzeń w wypełnianiu zadań rodzicielskich, powodując dysfunkcje rodziny o różnym stopniu i zakresie.

Dzieci, doświadczając i obserwując dysfunkcje rodziny, w której zaburzona jest sfera emocjonalna (konflikty między rodzicami, zachwiane stosunki uczuciowe, agresja i przemoc w rodzinie), kształtują niewłaściwe cechy osobowości. Wykazują one postawę lękową i wrogość wobec otoczenia społecznego. Ciągłe poczucie zagrożenia przeżywane w środowisku rodzinnym powoduje

silne napięcie emocjonalne, agresję lub bierność oraz apatię w zachowaniach. Niedostatek w sferze przynależności społecznej, dialogu i akceptacji w rodzinie oraz dysfunkcji emocjonalnej, przejawianej przez rodziców wywołuje u dzieci różne urazy psychiczne, poczucie osamotnienia, niższej wartości i pozycji społecznej w grupie rówieśniczej. W podobnych sytuacjach życiowych zachowania przyjmują krańcowe formy uczuciowe – od emocjonalnego zadowolenia do chłodu emocjonalnego, a nawet depresji i izolacji społecznej. Świadomość dziecka, że funkcjonuje w środowisku dysfunkcyjnym, zagrażającym konfliktami, agresją i przemocą, wywołuje negatywny wpływ na rozwój sfer intelektualnych. Dzieci z rodzin dysfunkcyjnych osiągają niższe wyniki edukacyjne. Wykazują niską lub brak motywacji do nauki, są bierne, często apatyczne, niechętnie w podejmowaniu działań edukacyjnych. Mają dość duże trudności w koncentrowaniu uwagi na wykonywanym zadaniu co można zaobserwować już na etapie przedszkola.

Problemy emocjonalne i społeczne dziecka przedszkolnego, pochodzącego z rodziny uzależnionej od alkoholu

Lata przedszkolne według psychologów, tworzą fundamenty dorosłej osobowości. Obserwując dzieci w przedszkolu i analizując rozmaite sytuacje, np.: rutynowe czynności codzienne, zachowanie podczas zabawy, przystosowanie emocjonalne, stosunki między rodzicami i dzieckiem, można ustalić, czy żyje ono w atmosferze napięcia wynikającego z uzależnienia od alkoholu któregoś z jego rodziców. Alkoholizm jednego z członków oddziałuje na całą rodzinę i chorują wszyscy, jednak jego szczególnie niewinnymi, niedostrzeganymi ofiarami są dzieci. Każde dziecko doświadcza w ciągu swego życia uczuć negatywnych tj.: gniewu, strachu, niepewności, winy bądź zakłopotania czy wstydu. Dzieci alkoholików przeżywają te uczucie znacznie głębiej, intensywniej i częściej, aniżeli ich rówieśnicy. Życie w rodzinie alkoholowej może wyrzucić poważny wpływ na rozwój dziecka. Każde dziecko w miarę dorastania zmagają się z problemami przystosowania psychicznego, ale codzienność dzieci w rodzinach alkoholowych zadaje o wiele bolesniejsze rany. Dziecko buduje swój świat na podstawie tego, co doświadcza, słyszy i poznaje.

Wychowanie w rodzinie dysfunkcyjnej powoduje u dziecka rozmaite zaburzenia rozwojowe. Dzieci z rodzin alkoholowych często mają problemy z konstruktywnym radzeniem sobie w trudnych sytuacjach (z emocjami, przeżywaniem ich i odreagowywaniem). Właśnie zmiana środowiska z rodzinnego na przedszkolne jest szczególnie trudna dla dziecka. U dzieci alkoholików występują zaburzenia w zachowaniu, a przejawiają się one w komplikacjach adaptacyjnych do środowiska przedszkolnego. A. Klim-Klimaszewska wyróżnia kilka typów zaburzeń w adaptacji przedszkolnej dziecka z rodziny uzależnionej od alkoholu:

- dzieci na pozór przystosowane, podporządkowane i grzeczne, ale bardzo nieśmiałe, małowówne lękliwe;
- dzieci smutne, o zaburzonej nastroju, drażliwe i płaczliwe, mające trudności ze snem i apetytem;
- dzieci mające duże problemy w kontaktach z rówieśnikami, nadpobudliwe, agresywne;
- dzieci „zbuntowane”, nie okazujące satysfakcji, rozżalone, niechętnie odnoszące się do przedszkola i rówieśników.

Dzieci wykazujące trudności w adaptacji do środowiska przedszkolnego są mniej podatne na oddziaływanie wychowawcze, a długo trwające zaburzenia w zachowaniu mogą ulec utrwaleniu i powodować zakłócenia rozwoju społecznego dziecka. W zaburzeniach emocjonalnych dzieci wykazujących trudności w adaptacji do środowiska przedszkolnego, a pochodzących z rodziny uzależnionej od alkoholu, można wyróżnić następujące zespoły:

- *reakcje nerwicowe cechujące się dużą różnorodnością zmieniających się objawów,*
- *zaburzenia w kształtowaniu się struktury osobowości, wyrażające się zachowaniem agresywnym bądź zachowaniem biernym, wycofującym się,*
- *zaburzenia zachowania, w ramach których wyróżnia się zachowania typu acting out, będące wyrazem agresji,*
- *zaburzenia psychiatryczne (A. Kozłowska, za: A. Klim-Klimaszewska).*

Zatem, jeśli dziecko przejawia zaburzenia emocjonalne powstałe w wyniku nieprawidłowości życia

rodzinnego (alkohol w rodzinie), to konsekwencje tego można obserwować właśnie na terenie przedszkola. Analizowanie kilku sytuacji (wymienione wyżej: codzienne rutynowe czynności, zachowanie podczas zabawy, przystosowanie emocjonalne, stosunki między rodzicami a dzieckiem) pozwoli nauczycielce w przedszkolu ustalić czy dziecko żyje w atmosferze ciągłego napięcia wynikającego z uzależnienia od alkoholu.

Dzieci z rodzin, gdzie nadużywa się alkoholu przeżywają bardziej niż inne dzieci zakłócenia w poczuciu bezpieczeństwa. Doświadczają więcej lęku, napięć, samotności i dezorientacji. Taki stan doprowadza do tworzenia się obronnej postawy życiowej. Postawa obronna charakteryzuje się tym, że dziecko zamyka się w sobie, cofa przed ryzykiem i zmianami, nie ufa ludziom.

Przykre doświadczenia ze środowiska rodzinnego skutkują ogromnymi problemami w przedszkolu. Dzieci te są nieufne wobec nauczycielki i rówieśników. Nie mając odpowiednich wzorców z domu rodzinnego, cechują się niezaradnością w sytuacjach przedszkolnych. Nie potrafią nawiązywać więzi ani z innymi dziećmi, ani z nauczycielką; ich zachowanie często charakteryzuje się izolacją i wycofaniem. Są też dzieci, które w przedszkolu, za wszelką cenę, pragną zwrócić na siebie uwagę innych, ponieważ odczuwają ogromną potrzebę akceptacji.

Dziecko z rodziny alkoholowej ma mniejsze poczucie własnej wartości, dlatego też w nowym otoczeniu staje się ono *niepewne siebie i swoich możliwości, reaguje lękiem w sytuacjach, które odbiera jako zbyt trudne i przerastające jego możliwości*.

Dzieci bywają świadkami i ofiarami przemocy w rodzinie alkoholowej, a takie zachowania przenoszą też na środowisko przedszkolne – modelują agresywne zachowania i słownictwo rodziców. W rodzinie tej *niemal każdemu zachowaniu dziecka towarzyszy ostra krytyka i nagana, często są stosowane kary za drobne nawet uchybienia w wykonywaniu poleceń rodziców. System kar i zakazów jest w takich rodzinach jedyną formą kontaktu*. Taki system wychowawczy powoduje nadpobudliwość i agresywność dziecka w sferze ruchowej i słownej, która pojawia się szczególnie w trudnych sytuacjach, w nowym otoczeniu (np. przedszkolnym).

Dzieci w takich rodzinach są znacznie bardziej narażone na zakłócenia w stanie poczucia swojego bezpieczeństwa. U dzieci przejawiających trudności w adaptacji do środowiska przedszkolnego może wystąpić wiele zaburzeń spowodowanych wychowaniem w dysfunkcyjnym środowisku rodzinnym. *Bowiem trwające dłuższy czas działania traumatyczne czy znaczące doświadczenia stresowe wywołują we wrażliwym układzie nerwowym dziecka wiele destrukcyjnych skutków. W niektórych przypadkach może pomóc tylko odpowiednio prowadzone działanie terapeutyczne* (A. Klim-Klimaszewska).

Z pomocą członkom rodzin dysfunkcyjnych przychodzą instytucje środowiskowe, państwowe i kościelne. Podejmowane działania mają na celu pomoc w rozwoju osobowościowym dzieci z rodzin dysfunkcyjnych, aby w przyszłości mogły samodzielnie i prawidłowo funkcjonować w społeczeństwie. Formy pomocy skierowane są również do dorosłych członków rodziny w celu rozwiązywania istniejących problemów i prowadzenia działań profilaktycznych.

Bibliografia

- Cudak S. (2007), *Spoleczno-demograficzne determinanty przemocy wobec dzieci w rodzinie*, Kielce.
- Izdebska J. (2000), *Dziecko w rodzinie u progu XXI wieku. Niepokoje i nadzieje*, Białystok.
- Jarosz E. (2001), *Dom, który krzywdzi*, Kielce.
- Kawula S. (2006), *Rodzina o skumulowanych czynnikach patogennych* [w:] Kawula S., Brągiel J., Janke A.W., (red.), *Pedagogika rodziny*, Toruń.
- Świdarska M. (2008), *Czy agresja jest wrodzona?* [w:] Szczepanik R., Wawrzyniak J., *Różne spojrzenia na przemoc*, Łódź.
- Klim-Klimaszewska A., *Adaptacja dziecka do środowiska przedszkolnego*, Siedlce 2006.
- Kozłowska A., *Zaburzenia emocjonalne u dzieci w wieku przedszkolnym*, Warszawa 1984.
- Szczepska-Pustkowska M., „Toksyczne dzieci” – *dziecięce postawy wobec alkoholizmu*,